

УДК 94(430)

Володимир Дятлов

ХРИСТОФ ШЕРЛЬ І ЛЕЙПЦИЗЬКИЙ ДИСПУТ 1519 РОКУ: ГУМАНІСТИЧНА ДРУЖБА В ЛАБІРИНТАХ ТЕОЛОГІЇ

DOI: 10.5281/zenodo.4018457

© В. Дятлов, 2020. CC BY 4.0

Лейпцизький диспут 1519 р., учасниками якого були видатні теологи Мартин Лютер, Андреас Карлштадт, Йоганн Екк, мав значний вплив на розвиток реформаційного руху в Німеччині та інших європейських країнах. Дослідники цієї великої історичної події зосереджують увагу головним чином на вивченні перебігу подій, з'ясуванні змісту дискусії. У статті досліджено «людський» вимір диспуту – спроби нюрнберзького гуманіста Христофа Шерля за допомогою дружби примирити учасників теологічного протистояння й спрямувати їхні зусилля в річище поміркованої реформи теології та церкви. У такий спосіб він намагався відвести загрозу масштабного релігійного й церковного розколу, гострого та тривалого громадянського протистояння. Стратегія дружби Шерля визначається його гуманістичними поглядами, на основі яких він намагався сформувати й підтримувати широке коло інтелектуалів, противників ортодоксальної схоластичної теології. Його зусилля зі створення гуманістичної спільноти (respublica literara) передбачало наявність однодумців і друзів у різних центрах та інституціях Німеччини, які мали вплив на формування суспільної та релігійної думки. Така спільнота з її потужним просвітницьким та інтелектуальним потенціалом, на переконання Шерля, мала провести оновлення теології та на її основі забезпечити проведення реформ. Важливу роль у цьому процесі він відводив нюрнберзькому гуманістичному товариству, теологам Віттенберзького університету на чолі з Лютером. За його участі склалися дружні стосунки між Лютером, Карлштадтом та професором Інгольштадтського університету Екком. У період підготовки та проведення диспуту гуманістична дружба, що склалася за посередництва Шерля між ними, стає заручником теології. Спроби гуманіста схилити Екка до союзу з «віттенберзькими друзями» виявилися невдалими. Гуманістична риторика, запевнення у дружбі та братерстві певний час виступали фасадом, який прикривав глибокі теологічні розбіжності. Диспут руйнує дружні відносини його учасників, які надалі декларують принцип верховенства віри над особистісними зв'язками та взаєминами. За умов подальшого релігійного й політичного розколу нюрнберзький гуманіст докладав зусиль до консолідації сил прихильників поміркованої реформи.

Ключові слова: Христоф Шерль, Лейпцизький диспут, гуманізм.

Лейпцизький диспут 1519 р. мав значний вплив на розвиток реформаційного руху не лише в Німеччині, а й в інших європейських країнах¹. Головними дійовими особами цієї великої історичної події були Мартин Лютер, Андреас Карлштадт та їхній опонент Йоганн Екк. Постає нюрнберзького гуманіста Христофа Шерля

¹ За словами А. Шуберта, жоден епізод реформаційної епохи не набув такого розголосу й не став таким знаменитим як Лейпцизький диспут 1519 року між Лютером, Карлштадтом і Екком. Schubert A. Libertas Disputandi: Luther und die Leipziger Disputation als akademisches Streitgespräch *Zeitschrift für Theologie und Kirche*. 2008. Vol. 105, No. 4. S. 411.

(1481–1542) на тлі цих велетнів виглядає досить скромною, він відігравав закусну роль, яка зводилась до того, щоб примирити опонентів і не допустити ворожнечі між ними. Свої зусилля він мотивував тим, що диспут може призвести до масштабного релігійного та церковного розколу, гострого та тривалого громадянського протистояння. Він сподівався, що дружба видатних теологів допоможе консолідувати сили, орієнтовані на проведення реформи церкви й оновлення її теологічного арсеналу.

Питання про здатність дружніх взаємин примирити ідеологічних противників виходить за межі події п'ятисотрічної давнини. Особистісний чинник, міжперсональні стосунки, від дружніх до родинних, завжди проходять випробування в часи розколу суспільства на ворожі стани. Вивчення позиції Шерля в контексті лейпцизької драми дає можливість з'ясувати особливості гуманістичної дружби, її ролі в суспільному та культурному житті того часу.

В історичній літературі доволі докладно висвітлено перебіг і наслідки Лейпцизького диспуту 1519 р., позиції кожного з його учасників². Христоф Шерль згадується переважно в контексті його посередництва між ними. Досить складним виявилось завдання з'ясувати ставлення нюрнберзького гуманіста до Реформації та його позицію в релігійно-політичному розколі того часу. Переважна більшість істориків намагається визначити ступінь прихильності його до полярних сил, католиків та лютеран. Ф. Ф. Штрайт у дослідженні, присвяченому гуманістичній та адміністративній діяльності Шерля в якості юрисконсульта міської ради Нюрнберга, намагався всіляко показати його як прибічника вчення Лютера, незважаючи на те, що формально він залишався католиком³. В. Граф наголошував на тому, що нюрнберзький гуманіст часто змінював свою позицію в залежності від політичних обставин та особистої кар'єри адміністратора та дипломата⁴. Б. Хамм акцентував на тому, що серед нюрнберзької еліти він виступав послідовником відомого теолога Йоганна Штаупіца з його ідеями поміркованої реформи⁵. На думку У. Шток, Шерль під час Лейпцизького диспуту й в наступні роки опинився між двома полюсами, «віттенберзькими друзями», з одного боку, і «другом Екком», з іншого, що викликало осуд з обох боків⁶. До 500-річчя від дня народження Шерля в нюрнберзькому виданні побачила світ стаття про життя та діяльність відомого земляка, у якій також ця проблема постала в центрі уваги. Е. Менде, автор цієї розвідки, доводив, що Шерль залишався гуманістом і був прихильником поміркованих реформ у межах католицизму⁷.

«Ідеальний гуманіст»⁸ – таке визначення Шерля німецької дослідниці А. Лан-

² Der authentische Text der Leipziger Disputation (1519): Aus bisher unbenutzten Quellen. Hg. O. Seitz. Berlin, 1903. Selge K.-V. Leipziger Disputation zwischen Luther und Eck *Zeitschrift für Theologie und Kirche* Vol. 86. S. 26–40; Selge K.-V. Der Wege zur Leipziger Disputation. *Bleibendes im Wandel der Kirchengeschichte*. Hg. B. Moeller. Tübingen, 1973. S. 168–210; Luther at Leipzig. Martin Luther the Leipzig Debate and Sixteenth Century Reformation. Ed. by Mücke L., Mattox Richard J., Leiden, Boston, 1983. Schubert A. *Libertas Disputandi: Luther und die Leipziger Disputation als akademisches Streitgespräch Zeitschrift für Theologie und Kirche*. 2008. Vol. 105, No. 4. S., pp. 41–442; Die Leipziger Disputation 1519 1. *Leipziger Arbeitsgespräch zur Reformation*. Hrg. M. Hein, A. Kohnle. Leipzig, 2011. 3 1509 р. громада міста Лейпцига разом з університетом цього міста проводять щорічні диспути з актуальних проблем теолог і церкви сьогодення. У такий спосіб подія п'ятисотрічної давнини продовжує надихати на пошук відповідей на актуальні питання сьогодення.

³ Streit F. E. Christoph Scheurl, der Ratskonsulent von Nürnberg, und seine Stellung zur Reformation. *Plauen i. V.*, 1908. S. 36, 42.

⁴ W. Graf W. Doktor Christoph Scheurl von Nürnberg (Beiträge zur Kulturgeschichte des Mittelalters und der Renaissance 43). Leipzig, Berlin, 1930. S. 61–65.

⁵ Hamm B. *Lasarus Spengler (1479–1534)*. Tübingen, 2004. S. 60–63.

⁶ Stock U. Die Bedeutung der Sakramente in Luthers Sermon von 1519. Leiden, 1982. S. 65.

⁷ Mende E. Von Spannungsfeld Humanismus und Reformation. Zum 500. Geburtstag Nürnberger Ratskonsulenten Dr. Christoph Scheurl. *Frankenland*. 1981. Bd. 33. S. 199–202.

⁸ Landois A. *Gelehrtenum und Patrizierstand. Wirkungskreise des Nürnberger Humanisten Sixtus Tucher (1459–1507)*. Tübingen, 2014. S. 300.

доїс, є цілком справедливим. Освіту він отримав в університетах Італії, де у 1506 р. став доктором права. Мандри цією країною, захоплення працями італійських гуманістів, знайомство з їх образом і стилем життя сприяли формуванню його поглядів. Шерль не лише пройшов італійську гуманістичну школу, а й усіяко намагався насадити нове вчення в інтелектуальних колах своєї країни. Після повернення у 1507 р. до Німеччини за рекомендацією нюрнберзького патриція Антона Тухера він стає професором права Віттенберзького університету⁹. Подальша кар'єра вченого була досить стрімкою, молодий доктор стає ректором цього університету, проводить його реформу, сприяє створенню тут гуманістичного осередку. Після повернення у 1512 р. до свого рідного міста Нюрнберга він стає поважним чиновником, юристом міської ради, однак не полишає водночас гуманістичних студій, видає низку трактатів, написаних латиною, в яких щедро цитує античних авторів.

Визначаючи місце Шерля в гуманістичному русі того часу, слід наголосити на тому, що він мав особливий дар – дар дружби. Приналежність до еліти імперського міста, відсутність будь-яких станових, релігійних упереджень давали можливість мати друзів і знайомих із різних інтелектуальних кіл і груп. Уявлення Шерля про дружбу вчених сформувалися головним чином під впливом італійських гуманістів. Щоправда, ще раніше до нього німецький гуманіст Дітріх Райзах після повернення у 1498 р. з навчання в Італії до Інгольштадтського університету написав невелику книжку «Похвала дружбі», в якій, посилаючись на Цицерона, використовує поняття *amicitia* для визначення дружби як вищої цінності та чесноти¹⁰. У листуванні Шерля з його друзями також фігурує це поняття.

Гуманістична дружба, попри своє розмаїття, передбачала спільні літературні, освітні та ідеологічні уподобання, відчуття приналежності до окремої інтелектуальної спільноти¹¹. У всіх видах міжперсональної комунікації вона виконувала функцію підтримки й конституювання гуманістичного руху та статусу самих гуманістів. У процесі цього формувалась комунікативна спільнота, яка здобула назву *respublica literata*¹². Листування гуманістів як неодмінний елемент їхньої дружби мало на меті підтримку групової спільноти, забезпечення потреби у спілкуванні¹³.

Гуманістична дружба з її щедрими звеличуваннями переваг один одного, обміном книгами, ідеями, думками була одним із важливих чинників самоутвердження особистості в суспільстві. Усі учасники майбутньої лейпцизької історії, у першу чергу Шерль, у своїх листах буквально змагаються у красивих зверненнях, завіряннях у дружбі, братерстві, вірності. Для характеристики такого стилю доречно скористатись іронічним висловлюванням Л. Баткіна: «гуманісти навперебій вправлялись у взаємних риторичних компліментах і впродовж півтора століття встигли у десятках тисяч листів нагородити один одного такою кількістю епітетів, що історика, який цінує скромність, краще було б зайнятися якоюсь іншою епохою»¹⁴. Риторичність епістолярій, краса й вишуканість стилю були розраховані на те, що тексти можуть претендувати на публічність. Отже, можна говорити про умовно літературну форму такого листування.

Стратегія дружби Шерля визначається його гуманістичними поглядами, на основі яких він намагався сформувати та підтримувати широке коло інтелектуалів, противників ортодоксальної схоластичної теології. У цьому випадку вона

⁹ Soden F. F. Christoph Scheurl II und sein Wohnhaus in Nürnberg. Nürnberg, 1837. S. 9–10.

¹⁰ Kipf J. K. Humanistische Freundschaft im Brief – zu Bedeutung von *amicus*, *amicitia* und verwandter Begriffe in Briefcorpora deutscher Humanisten. 1480–1520. Krieger, G. (Hrsg.): *Verwandtschaft, Freundschaft, Bruderschaft. Soziale Lebens- und Kommunikationsformen im Mittelalter*. Berlin, 2009. S. 500.

¹¹ Ibid. S. 494, 491, 509; Tremel Ch. Humanistische Gemeinschaftsbildung. Sozio-kulturelle Untersuchung zur Entstehung eines neuen Gelehrtenstandes in der frühen Neuzeit. Hildesheim, 1989. S. 78–80.

¹² Kipf J. K. Op. cit. S. 405.

¹³ Баткин Л. М. Итальянские гуманисты: стиль жизни, стиль мышления. Москва: Наука, 1978. С. 105.

¹⁴ Там же. С. 102.

ідентифікувала й зміцнювала розпорошену опозицію церковній і схоластичній ортодоксії. Створення *respublica literata* передбачало наявність однодумців і друзів у різних центрах та інституціях, які мали вплив на формування суспільної і релігійної думки. Така спільнота з її потужним просвітницьким та інтелектуальним потенціалом, на переконання Шерля, мала провести оновлення теології та на її основі забезпечити проведення реформ. У період пізнього Середньовіччя гуманістична думка перебувала в тісному поєднанні з релігійністю, ніхто із гуманістів не ставив під сумнів зв'язок релігії та науки¹⁵. Опозиційність гуманістичної дружби була спрямована не лише проти церковної ортодоксії, а й проти базових, «братських» основ середньовічних взаємин, які культивувала церква. Братство було характерним для взаємин ченців, священиків, членів ремісничих цехів, його вважали вищим проявом християнської любові. У період пізнього Середньовіччя широкого розмаху набуває братський рух серед мирян.

Культурно-ідеологічна дружба гуманістів не виключала також суто особистісних взаємин і симпатій. Серед «віттенберзьких друзів» Шерль на перше місце ставив гуманіста, професора граматики Отто Бекмана, якому він адресував найбільшу кількість листів із Нюрнберга¹⁶. Теплі дружні стосунки залишилися між ними на все життя. У цьому випадку особистісний чинник цілком співпадав з гуманістично-ідеологічними інтересами та уподобаннями.

«Вторгнення» гуманістів у сферу церковного життя було обумовлено тим, що без змін у цій царині не можна було провести перетворень в усіх інших сферах суспільства. Христоф Шерль був одним із тих гуманістів, які намагалися поєднати дружбою світських та церковних інтелектуалів і в такий спосіб впливати на церковну систему. Надію на таку можливість давало те, що серед теологів відбувалось захоплення гуманістичною «модю». Шерль не підозрював на той час, що гуманістична дружба стане заручником теології. Тривалий час гуманістична риторика виступала фасадом, який прикривав серйозні розбіжності серед теологів, які прагнули до новацій та подолання схоластики.

Особливе місце у стратегії дружби Шерля посідав **Віттенберзький університет**. Тут у нього склалися дружні стосунки з групою колег, серед яких був його земляк із Франконії, майбутній учасник Лейпцизького диспуту Андреас Карлштадт. Шерль мав значний вплив на формування гуманістичних уподобань «суворого томіста», яким був Карлштадт. Зокрема, він першим дав приклад панегіриків як на адресу окремих осіб, так і на адресу певних інституцій. Похвали такого роду він складав на античний манер. Так, у 1508 р. він оприлюднив промову на пошану нюрнберзького гуманіста Сікста Тухера та його родини¹⁷. Його промова з прославленням Віттенберзького університету з присвятою своєму другові художнику Лукасу Кранаху 1509 р. стала свого роду взірцем похвали в дусі гуманістичної риторики¹⁸.

Не без його впливу Карлштадт також захопився гуманістичною риторикою й намагався демонструвати своє знання давніх мов, включати у теологічні тексти античні образи, писав присвяти в поетичній формі на зразок античних поетів. Під враженням промов свого колеги він складає й виголошує на адресу своїх друзів поетичний панегірик (Шерля та художника Лукаса Кранаха), який завершує визнанням у дружбі з двома «славетними мужами» – «пісня складена другом друзів»

¹⁵ Котляров П. Гуманіст і реформатор: освітні та соціальні практики Філіпа Меланхтона. Київ; Вінниця, 2017. С. 107.

¹⁶ Honselmann K. Otto Beckmann und sein Sammelband von Reformationsschriften. *Westfälische Zeitschrift*. Bd. 114. 1964. S. 247.

¹⁷ Landois A. *Op. cit.* S. 6.

¹⁸ Ullmann E. Lucas Cranach der Ältere. Bürger und Hofmaler. *Kunst und Reformation*. Hrsg. E. Ullmann. Leipzig, 1982. S. 56–57.

(amicos amicissimos)¹⁹. Гуманістична форма мала на меті показати освіченість і ліберальне ставлення до античних авторів, що, безперечно, сприяло самоутвердженню автора. Текст панегірика було віддруковано в Лейпцизі, що зайвий раз засвідчувало публічність і риторичність цієї дружби. Шерль не забарився з відповіддю і невдовзі, після появи теологічних трактатів свого земляка, називає його одним із видатних теологів свого часу, прикрасою Віттенберзького університету.

У Віттенберзі Шерль ввів ще одну новацію – дружні застольні зустрічі зі своїми близькими колегами, які відбувались в душі гуманістичного спілкування, з поєднанням урочистості та вільного дозвілля. У розкутій атмосфері учасники зібрання висловлювали свої похвали один одному й особливо господарю. Наскільки ці зустрічі були серйозними, свідчить трапеза у зв'язку з від'їздом Шерля 23 березня 1512 р. із Віттенберга до Нюрнберга. Карлштадт, оскільки не зміг бути на цій зустрічі, у листі висловив свій жаль і свої вибачення з приводу своєї відсутності²⁰.

В імперському місті Нюрнберг гуманістичний осередок на чолі з видатними гуманістами того часу сформувався ще до Шерля. Тісні зв'язки з товариством підтримували найбільш відомі та впливові представники патриціату та інші «поважні люди», переважно купці та підприємці цього міста. Шерль після повернення стає активним учасником гуманістичного гуртка й навіть застольного товариства, до якого в той час входили представники міської еліти. Практику такого товариства започаткував його попередник, гуманіст Сікст Тухер, автор статуту таких трапез. Зустрічі і застілля відбувались у різних місцях, зокрема й в августинському монастирі. Шерля було обрано маршалом цього товариства, в обов'язки якого входила організація зустрічей, ведення засідань і переговорів.

Нюрнберзьке товариство, яке на гуманістичний манер називали *sodalitas*, функціонувало на зразок гуманістичних гуртків, які були поширені в Італії. Вони об'єднували людей, які займались гуманістичними студіями, або намагались організувати дозвілля, що давало не лише задоволення від інтелектуального спілкування, а й було б корисним для ділових зв'язків. Можна без перебільшення стверджувати, що Шерль стає одним із ідеологів нюрнберзького патриціату, ядро якого становили представники великих торгових компаній, які, у свою чергу, мали представництво на рейхстагах і впливали на імперську політику²¹.

Особливу роль в ідеологічному спрямуванні нюрнберзьких інтелектуалів та гуманістично налаштованих теологів відіграла дружба Шерля з наставником Лютера, генеральним вікарієм августинського ордену Йоганном Штаупіцем, знайомство з яким розпочалося ще в Італії та продовжилось у Віттенберзі. Пізніше Шерль зізнається, що, завдяки Штаупіцу, він знайшов у августинців своїх «братів по духу»²². Напередодні Реформації одним із головних центрів духовного життя Нюрнберга стає тамтешній августинський монастир з його настоятелем, майбутнім реформатором Венцеславом Лінком. Гуманістів та представників нюрнберзького патриціату теологія Штаупіца приваблювала своєю орієнтацією на утвердження провідної ролі внутрішньої віри у спасінні душі, укріплення моральності, поширення просвітницького проповідництва²³. Шерль докладав чимало зусиль для популяризації ідей августинця, які були близькі молодому гуманісту, далекому від намірів глибоко занурюватися у складні теологічні питання. Прихильність нюрнберзької верхівки до вчення Штаупіца, зближення його з августинцями свідчили про по-

¹⁹ Kritische Gesamtausgabe der Schriften und Briefe Andreas Bodenstein von Karlstadt, T. 1. (1507–1518). Hg. v. Th. Kaufmann. URL: http://dev2.hab.de/edoc/ed000216/texts/005A/005A_introduction.xml № 5.

²⁰ Ibid. № 9, 10.

²¹ Stock U. Op. cit. S. 69.

²² Scheurl Ch. Briefbuch. Ein Beitr. zur Geschichte der Reformation und ihrer Zeit. Briefe von 1517–1540. Hrsg. von F. F. Soden und J. K. F. Knaake. Ein Beitr. zur Geschichte d. Reformation und ihrer Zeit. Briefe von 1517–1540. Potsdam, 1872. Bd. 2. S. 4–5; Streit F. E. Op. cit. S. 22.

²³ Hamm B. Op. cit. S. 63; Stock U. Op. cit. S. 66.

силення реформаторських настроїв в імперському місті, а гурток насправді набув назви *sodalitas Staupiziana*²⁴,

У такому випадку постає питання, чому юрист, який за своєю посадою опікувався переважно світськими справами та був далекий від теологічних тонкощів, взявся об'єднати теологів? За особистими симпатіями до ліберальних теологів простежується його власна ідея – об'єднати та спрямувати їхні зусилля в річище гуманістичної реформи церкви. Гуманізм, який сповідував Шерль, передбачав поміркованість, без радикальної руйнації церковних інституцій. Для визначення позиції Шерля в теологічному і церковному питанні важливо врахувати твердження німецької дослідниці А. Ландоїс про переплетіння гуманістичної вченості з інтересами патриціату імперського міста²⁵. Відтак, зусилля Шерля з консолідації прихильників поміркованої реформи виходять за межі особистісних прагнень та завдань. Об'єднати нюрнберзьких штаупіціанів і віттенберзьких теологів було нескладно – усі вони прагнули до оновлення церкви та віровчення²⁶.

Особливу роль у зусиллях Шерля з консолідації ліберальних теологів відіграв **Інгольштадтський університет**. Тут також не обійшлося без особистісного чинника – тривалий час професором тут був його покровитель, відомий гуманіст, радник імператора і папи Сікст Тухер. Після його смерті у 1507 р. окрасою університету стає молодий і амбіційний професор Йоганн Екк. Епістолярна дружба Шерля з маститим теологом розпочалась у жовтні 1514 р. Гуманіст по-справжньому пишався дружбою з європейською зіркою того часу. Вражала стрімка кар'єра Екка: у 14 років – магістр, у 19 – ліценціат теології, в 24 – доктор і професор теології. Його захоплення гуманізмом додавало вишуканості теологічним студіям.

Шерль відвідав Інгольштадт для зустрічі з Екком, де висловив йому вдячність за допомогу в вирішенні деяких юридичних питань. Інгольштадський професор справив на нього сильне враження своїми знаннями, обізнаністю в церковних і теологічних справах, своїм критичним ставленням до стану справ у церкві. Його обурювала низька інтелектуальна підготовка священників, зловживання ієрархів. Обоє зближувала ідея проведення реформ, які б підвищили авторитет церкви. Е. Штрайт у дослідженні цієї зустрічі висловив думку про те, що Шерль у своєму захопленні постаттю яскравого теолога не помітив певних вад, поверховості суджень, нездатності вийти за межі застарілих схоластичних догм²⁷.

Інтерес Шерля до оновлення теології та церковного життя спонукав його до пошуку дружби з Лютером, який ще до свого виступу з тезами проти індульгенцій набув високого авторитету серед теологів і гуманістів. Поштовхом для встановлення контактів стало чергове перебування у грудні 1516 р. Штаупіца в Нюрнберзі. Вікарію було влаштовано теплу зустріч, учасниками якої були члени застольного товариства штаупіціанів, поважні люди імперського міста. Одразу після цих зустрічей 2 січня 1517 р. Шерль звертається до Лютера з листом, написаним у душі гуманістичного пієтету перед видатною людиною. Він пише про те, що багато чув про нього, а його наставник Штаупіц не знаходив слів, щоб висловити свої враження від його мудрості, здатності вільно мислити, критично ставитися до схоластики²⁸.

Якщо Екк і Карлштадт з легкістю відгукнулись на його гуманістичну риторику та завіряння у дружбі, то у випадку з Лютером він несподівано зустрівся з принципово іншим ставленням до дружби. Шерль отримав відповідь від Лютера, датовану 27 січня 1517 р., яка нагадувала лапідарний трактат на тему дружби. Віттенберзький теолог попереджає його щодо небезпеки від дружби з ним: «Знову ж,

²⁴ Ibid. S. 61.

²⁵ Landois A. Op. cit. S. 273–274.

²⁶ Heller L. Johann von Staupitz und die Anfänge der Reformation. Leipzig, 1888. S. 30–31.

²⁷ Streit F. E. Op. cit. S. 23.

²⁸ Ibid. S. 25.

чому ти пишеш з жалем, якщо ти шукаєш моєї дружби, і заради цього мене нагороджуєш марнославними титулами? Я не хочу, щоб ти став моїм другом: оскільки моя дружба не піде тобі на славу, а загрожує небезпеками, оскільки, правильно сказано у приказці: “У друзів все є спільним”. Відтак, те, що є моїм, через дружбу стає твоїм, тож ти не матимеш [від мене] нічого доброго, крім гріха, вбогості та ганьби. Оскільки це також є моїми речами, які ти удостоїв назвати (як написано) іншими словами. Однак, я знаю, що ти по-християнськи налаштований і скажеш: я захоплююсь не тобою, а християнським у тобі. У той самий час це є вищою безцеремонністю, представити так те, що має бути житлом Христа, і надати таку славу, якої не удостоїлись навіть апостоли. Я ціную тебе й щасливий, що ти у цього чоловіка, нашого отця [Штаупіца], маєш дружбу й довіру. Однак пожалій свою честь, якщо ти не зневажаєш мою дружбою, не зважаючи на те, що ні достойного отця, ні моїх плодів і небезпек не прославляєш і говориш: я ціную Христове в тобі, і мушу твердо вірити»²⁹.

Лютер доволі чітко заявляє про принципову відмінність гуманістичного й теологічного розуміння дружби. Для нього вона невіддільна від віри, від тяжких випробувань, які не кожен може витримати: «Однак це сувора віра. Оскільки в цьому житті є тільки горе та нужденність, тож, чим більше таких хвалителів і друзів, тим більше вони завдають шкоди, як написано: “людина стане ворогом своїм товаришам”, і ще до цього: “ті, що присягалися в похвалі, тепер проти мене”; і ще: “друзі та родичі мої повстануть проти мене”. Чим більше людської шани до нас, тим менше шани Бога. Тому Бог хоче бути лише самотнім і не бути другом нікому»³⁰. Віттенберзький теолог доволі чітко визначає принцип – віра вище за дружбу – й тим самим прогнозує найчутливіші лінії майбутнього розвитку в суспільстві.

Для Лютера завіряння нюрнберзького гуманіста у дружбі, повазі, панегірики на його адресу – не більше як риторика. Він не довіряє красивим словам, а ставить питання про те, наскільки гуманіст готовий слідувати за ним у боротьбі за Божу справу й розділити злигодні та небезпеки. Відповідь Лютера Шерлю – це відповідь релігійного проповідника риторично гуманісту. Індивідуалізм Лютера відмінний від індивідуалізму гуманіста, оскільки перший турбується про спасіння, про свою внутрішню віру й не приймає «людського», марнославства, гордині. Високі вчені звання, вченість для нього не мають значення у справі спасіння: «Я пишу тобі так, любий Хриstoffe, що начебто хочу зневажити твоє добре та благододне серце, насправді я перш за все турбуюсь про мою смиренність. Ти робиш так, як належить благочестивій християнській людині, яка нікого, крім себе самого, не зважає, однак я мушу також прагнути, щоб я був християнином, як і ти (якщо матиму дружбу), це означає, що я маю бути тим, хто зважає самого себе. Тому, то не християнин, який поважає людину за її вченість, чесноти, святість, її покликання (так роблять язичники та балакучі поети, як вони назвали себе у наш час), а той християнин, хто любить нужденного, бідного, вбогого і нещасного грішника; як сказано у Псалмі: «блажен, хто бачить» не вченого, освіченого, святого, благополучного, а бідного, вбогого, нещасного»³¹.

Шерль зрозумів, що на цей раз він має справу з релігійною безкомпромісністю. У наступних листах до Лютера він пише лаконічно, без літературних прикрас та пафосної риторики. Очевидно, він сприйняв міркування Лютера про дружбу як риторичну ченця, який має бути стриманим і проповідувати справу спасіння. Змінивши стиль і тактику спілкування, Шерль не полишає водночас головного – добитися дружби між Екком і Лютером. Зокрема, 1 квітня 1517 р. він знову звер-

²⁹ Auserlesene geistvolle Briefe Der Reformatoren und sonstiger bedeutender Männer der evangelischen Kirche. Hgg. von C. E. Renner. Stuttgart, 1862. S. 38–40.

³⁰ Ibid. S. 40.

³¹ Ibid. S. 40.

тається до Лютера з листом, у якому закликає його до дружби з «видатним Екком» заради спільної справи – оновлення теології та церковного життя. Він переконує Лютера в тому, що Екк прагне дружби з ним, високо цінує його теологічні студії та передає йому примірник своїх тез. Шерль висловив надію на те, що Лютер «сердечним чином» напише Екку й той відповідь йому своєю дружбою³².

Для того, щоб переконати віттенберзького професора, він звертається з листом до свого давнього друга Георга Спалатіна, який на той час був не лише духівником курфюрста, а й бібліотекарем. У притаманній йому риторичній манері Шерль прославляє Екка не лише як теолога, а як справжнього вченого, книголюба, із захопленням пише про ораторську майстерність свого інгольштадського друга, його гуманістичні студії, знання давніх мов. Звернення до Спалатіна було обумовлено тим, що у того склалися довірливі стосунки з Лютером.

Така активність і залучення в якості посередника Спалатіна виявилися плідними – Лютер відповів на лист Шерля із вдячністю за його літературні твори, за підтримку Штаупіца та його теології. Він надсилав Шерлю тези Карлштадта, просить сприяти їхньому розповсюдженню серед нюрнберзьких учених, а головне – повідомляє, що виконав його прохання і «доклав усіх зусиль», щоб написати «нашому Екку» сердечного листа. Попри всю розбіжність поглядів, Екк і віттенберзці на чолі з Лютером були опозиційно налаштовані до ортодоксів-схоластів і ретроградів. Лютер вважав Екка найвидатнішим теологом, який в умовах догматичного безладу того часу зумів вибудувати чітку стратегію її оновлення й тим самим здійснив свого роду революцію в цій сфері³³. Такої платформи було достатньо для того, щоб склалися дружні стосунки.

Успіх гуманіста в об'єднанні різних теологічних центрів багато в чому був забезпечений завдяки його особистим якостям, вмінню щиро шанувати вченість, сміливість мислення, заслуги. Він добре відчував значимість своїх друзів і постійно декларував свою повагу до них як до видатних особистостей. У свою чергу, амбітні теологи Карлштадт, Лютер, Екк прагнули до публічності, виходу за межі церковних кіл, шукали підтримки можновладців та посадовців, їм лестила також дружба з молодим юристом із впливової родини імперського міста, з його діловими зв'язками, високою освіченістю, адміністративним досвідом.

Диспути 1516–1517 рр. за участі Екка й Лютера свідчили про розбіжності в їхніх поглядах, однак вони не викликали загострення стосунків й не виходили за межі офіційної церковної доктрини. Екку з його ліберальним ставленням до протистояння теологічних «партій» вдавалося зберігати дружбу з теологами, які належали до різних «партій» і схоластичних течій. Гуманістична дружба сприяла об'єднанню новаторських сил серед теологів для оновлення церкви та освіти. Однак Шерль не підозрював, що завдяки його зусиллям він сам і його друзі опинились у вузьких лабіринтах теологічних доктрин, із яких вони вийдуть ворогами.

Оприлюднення Мартином Лютером 31 жовтня 1517 р. «95 тез» викликало бурхливу реакцію Екка. Свої емоційні заперечення теолог виклав у невеличкій книжці під назвою «Обеліски», основу якої становили приватні листи до єпископа Айхштетського. Лютер відповів йому в тому ж стилі своїми нотатками, що побачили світ під назвою «Астеріски».

Так розпочалась полеміка, апогеєм якої стане диспут, що відбудеться у Лейпцизі наприкінці червня–на початку липня 1519 р. Втручання Шерля у їхнє протистояння із закликами до примирення і збереження дружби виявилось на перших порах досить вдалим. Лютеру хотілося мати знаменитого теолога в якості свого

³² Scheurl Ch. Op. cit. S. 12.

³³ Iserloh E. Johannes Eck (1486–1543). Scholastiker, Humanist, Kontroversetheologe. Münster, 1981. S. 80. Про вплив теології Екка на формування поглядів на молодого Лютера див.: Leppin V. Der Einfluss Johannes Ecks auf den jungen Luther. *Luther*. 2015. 86. S. 135–147.

союзника. Тим більше, на той час ішлося лише про позбавлення церкви від зловживань і застарілої догматики, а не про руйнацію її підвалин. Лютер і Екк ще раз заявили про свою дружбу та примирення.

Крихкий мир порушив Карлштадт. Його позиція полягала у формулі: Екк мій друг, натомість істина дорожча, і він, аби залишитись «нашим другом», має прийняти нову теологію. Ще задовго до зустрічі в Лейпцигу впродовж 1518–1519 рр. усі її головні учасники – Лютер, Карлштадт і Екк – публічно оприлюднили свої погляди в тезах та трактатах. У листах ніхто із них докладно не писав про сутність предмета дискусії, не викладав аргументів на користь тієї чи іншої позиції. Для всіх трьох листування було свого роду розминкою перед битвою. У ньому йшлося головним чином про організацію диспуту, адресати звинувачували один одного у боягузстві, ставили різні умови проведення дебатів і залякували поразкою свого візаві³⁴.

Шерль неодноразово звертається до всіх учасників дискусії та пропонує в дружньому та тривалому діалозі шукати прийнятний варіант перетворень на краще. Він не приховував, що в цій полеміці він на боці своїх «віттенберзьких друзів», і переконував «свого Екка» підтримати їхні ідеї. У листі від 5 квітня 1518 р. він відверто пише Екку: «заради нашої дружби хочу схилити Тебе до того, щоб Ти не тільки не закривався від тісної дружби із віттенберзцями, а й сам докладав зусиль для її [зміцнення]. Я багато їм у чому зобов'язаний і турбуюсь про те, щоб вони відчували Твою дружбу. Тобі здасться дивним, але Тебе люблять, усі твори Екка сприймаються серйозно, і, оскільки Тобі ніколи не бракувало моєї доброї волі, я не сумніваюсь, що за наявності добрих намірів усі окремі питання можна буде залагодити достойним чином, до того ж князь і всі вчені [Віттенберга] є однодумцями Мартина й, очевидно, Рейхліна»³⁵.

Через місяць Шерль знову завіряє Екка у своїй вірності та дружбі й пропонує стати ще ближчими та відмовитися від традиційних реверансів у зверненнях один до одного: «Я дуже прошу Тебе, давай відмовимось від титулів і не будемо більше користуватися ними. Можливо, інші через захоплення словами моляться на них, а серед нас, якщо я належу весь Тобі, панує інше – істинна любов, взаємна приязнь, справжнє братерство, які не можна розірвати й відкинути. Ти можеш у всьому покладатися на мене і мою службу»³⁶. На початку цієї полеміки дружба між ними здавалась непохитною й такою, що сприятиме примиренню обох сторін. Однак у наступних листах Екка гуманістичний флер зникає, і на перший план виступає теолог, який, подібно до своїх опонентів, готовий переступити поріг дружби заради істини.

Екк відверто висловив невдоволення з приводу того, що Шерль пристав до віттенберзців, і дав знати, що він не має наміру відступати від істини. Тому він доірає свого друга за небажання вникати в сутність суперечки. Відповідь Шерля від 18 лютого 1519 р. можна вважати досить типовою для гуманіста, який не прагнув занурюватися в теологічні тонкощі: «Якщо я ваші дискусійні твори не читав або не розумію того, що відбувається, так це – не “моя сцена”, що мені з цим вдіяти? Коли ж я вас прошу використати ваші наміри на благо обох, то мої зусилля виявляються марними»³⁷. Він хоче допомогти своєму другові уникнути публічної поразки та накликати на себе критику з боку суспільства: «Ти виходиш з того, якщо я не помиляюся, що готовий викликати на себе всю ненависть і задрість еразміанців, рейхлініанців, вільних студентів, а також “модерних” теологів»³⁸.

³⁴ Eck Johannes. (1486–1543) Internet-Edition in vorläufigem Bearbeitungsstand Briefwechsels. Hg. von V. Pfnür, bearbeitet von P. Fabisch und H. Jörg. № 61, 63, 64, 66, 74, 76, 82, 84. URL: ivv7srv15.uni-muenster.de/mnkg/pfnuer/Eck-Briefe.html.

³⁵ Ibid. № 54.

³⁶ Ibid. № 57.

³⁷ Ibid. № 75.

³⁸ Ibid. № 75.

З наближенням диспуту, якого вже не можна було уникнути, Шерль прояснює свою позицію й заявляє про свою «середню» лінію: не допустити розколу суспільства і небезпечного протистояння теологічних «партій». Тривожні очікування були притаманні не лише Шерлю. Професори теологічного факультету Лейпцизького університету, до яких звернувся Екк з пропозицією бути арбітрами в дискусії, попереджали свого патрона, герцога Георга Саксонського про те, що цей диспут може призвести до «смути й повстання»³⁹. Лейпцизькі теологи особливо були стурбовані тим, що в диспуті може постати питання про священство папи⁴⁰. У листі до «великого теолога» Екка від 10 квітня 1519 р. Шерль відповідає на його докір в упередженому ставленні до нього: «Ти думаєш, я схилиюсь до партії Лютера? Якби це було так, то я був би одним серед більшості. Ти думаєш, що я переважно стою на Твоєму боці? Усвідом же ось що! Домініканцями я був вихований, в августинців я потім зростав, з ними я подався до Віттенберга й жив серед них у великій довірі з ними». Він заявляє, що пишається дружбою з Лютером: «Мартин сам не зневажав дружбою зі мною»⁴¹.

Водночас він завіряє інгольштадця: «З Екком я знову ж таки поєднаний не тільки дружбою, а й братерством. Ти завжди бажаний у моєму домі. Щодо попередніх Твоїх відвідин, ніколи Ти не знав невиконаної послуги Тобі, тим самим я засвідчую повагу, гостинність, на яку може розраховувати видатний муж, якого високо цінують наші патріції». Звернення до минулої ідилії в дружбі свідчило про те, що лінія фронту в релігійно-політичній боротьбі починає поширюватися на сферу особистісних стосунків. За таких драматичних обставин Шерль хапається за дружбу і сподівається, що вона врятує від ворожнечі та небезпечного розколу: «Я вирішив сподіватися на Вас обох, на Вашу дружбу і зміцнювати її, аби не сказали: їх тримався і нікому нічого не заподівав, що в очах інших може означати основну цінність. До вас обох я відчуваю дружність, обом вам бажаю добра, аплодую й хочу, щоб усе це було й від інших. Я буду сподіватися, що ви візьмете із цієї вашої суперечки більше користі, ніж того, що ваша ненависть лише примножиться! Ваші суперечки, дебати, розбіжності в думках мені не до вподоби. Я був провісником ваших переваг, зігрітий вашою дружбою. Я нічого більше так не бажаю, як зміцнення вашої колишньої дружби. Якщо це не вдасться, мені буде боляче»⁴². Інші можуть слідувати вашим помилкам, інші будуть ставитися з глузуванням до моєї приязності. Важко ставитися схвально до таких гучних голосів суперечки. Я сам живу за принципом – не шкодити вірності. Тому, поважний батьку, я прошу відкинути свої погані думки про мене, оскільки вони будуть несправедливими, я буду виступати й надалі, з вашого погляду, посередником у вашій справі. Однак будь переконаний, що я Твій постійний, лояльний і вірний друг»⁴³.

Посередницька позиція гуманіста не була почута «друзями». Надалі Шерль з гіркою пише Екку про втрату колишнього дружнього ставлення до нього з-за неприйняття його позиції. Натомість завіряє інгольштадтського професора: «Я буду перш за все дотримуватися цього [дружби], навіть, якщо Ти діятимеш проти моєї позиції. Зі свого боку я завжди стану Тобі в нагоді, оскільки я перед Тобою в боргу, якщо я Тобі буду корисним у якійсь справі – то я до Твоїх послуг як Твій друг і брат»⁴⁴.

19 квітня 1519 р. Шерль пише своєму віттенберзькому другові Отто Бекману про те, що зі страхом чекає на диспут. За його зізнанням, він боїться втратити

³⁹ Akten und Briefe zur Kirchenpolitik Herzog Georgs von Sachsen. Hrsg. F. Geß. Leipzig, 1905. Bd. 1. S. 50.

⁴⁰ Ibid. S. 61.

⁴¹ Eck Johannes. Op. cit. № 83.

⁴² Ibid. № 83.

⁴³ Ibid. № 83.

⁴⁴ Ibid. № 83.

дружбу з Екком з-за того, що того дратує «моя прихильність до віттенберзьких друзів». На завершення він із сумом констатує: «дружба з Екком завершена. Усім вам, моїм [віттенберзьким друзям] я бажаю всього найкращого»⁴⁵. Таким чином, втрата дружби викликала в гуманіста не менше переживань, ніж громадський резонанс і наслідки великої історичної події.

Після диспуту політика посередництва знайшла своє продовження в одруженні Шерля з донькою нюрнберзького патриція Фютрера. За регламентом весілля, складеним 6 серпня 1519 р. на 18 сторінках, було розписано всі деталі цієї події, від запрошення до завершення всіх обрядових речей, які мали тривати кілька днів. У регламенті значилося, що «24 серпня маємо честь приймати Йоганна Екка, доктора та професора із Інгольштадта, пана Ульріха Дінштетдта, доктора й духівника із Віттенберга»⁴⁶. Тим самим Шерль намагався задовольнити нюрнберзьку еліту як прихильників Лютера, так і тих, хто залишався на позиціях старого віровчення.

На основі аналізу переплетінь гуманістичної дружби й теологічних позицій, які спостерігаємо напередодні та під час Лейпцизького диспуту, можна зробити такі **висновки**. У Лейпцигу Екк проявив себе як видатний теолог та полеміст – він розгледів у тезах Лютера ту точку опори, з якої можна перевернути всю будівлю церкви. У боротьбі за її збереження він готовий був жертвувати дружбою й особистісними стосунками. Не менш радикальну позицію зайняли Лютер і Карлштадт, дороги яких розійдуться, і вони стануть ворогами. Невдовзі після диспуту Карлштадт у трактатах звертається до матері, родичів і друзів, де, посилаючись на слова із Євангелія, заявляє, що віра та істина вище будь-яких родинних та дружніх стосунків. Друзями можуть бути лише побратими по боротьбі⁴⁷.

Заслуга Шерля полягала в тому, що він передбачив катастрофічні наслідки дискусії, яка переведе друзів у стан ворогів. Свої прогнози щодо розгортання подій після диспуту він висловив у листі вірному другові Отто Бекману: «Все буде прекрасно, Отто, щоправда до цього нам треба буде пройти через кривавий морок»⁴⁸. Нюрнберзький гуманіст докладав зусилля до того, щоб запобігти розколу і великого заколоту, спрямувати енергію у річище не Реформації, а Реформи, яка б призвела до оновлення та збереження церкви. На цьому мирному полі він виглядає скромною постаттю, яка не мала сил, щоб зупинити катастрофу. Однак це не вдалося зробити головному ідеологу християнського гуманізму великому Еразму Роттердамському. Дружба інтелектуалів, які демонстрували свою зверхність над ортодоксами-схоластами та церковниками, виявилась слабким механізмом для утримання єдності. В умовах загострення церковного питання й появи радикальних проєктів його вирішення, дружба не знайде виходу із лабіринтів теології. Після Лейпцигу всі учасники дискусії опинилися в різних таборах, а їхня дружба залишиться в минулому.

Епілог лейпцизької історії. На початку 1540 р. Екк звернеться до нюрнберзького гуманіста з проханням написати про візит до Нюрнберга штатгальтера Німеччини, брата імператора Фердинанда. У відповіді від 13 лютого 1540 р. Шерль пише йому, «брату і другу», так, начебто не було до цього довгих років відчуження між ними. Лист нагадує невеликий трактат з детальним описом очікуваного візиту. Докладність і ретельність відповіді можна розцінити як бажання найкраще виконати прохання колишнього друга. У ньому вже немає мажорної гуманістичної риторики: давався взнаки досвід минулих літ, утома від чвар спонукала до спокійної тональності. На завершення Шерль делікатно відповів на колишнє звинувачення

⁴⁵ Scheurl Ch. Briefbuch... S. 87–88.

⁴⁶ Kuhn Ch. Generation als Grundbegriff einer historischen Geschichtskultur. Die Nürnberger Tucher im langen 16. Jahrhundert. Göttingen, 2010. S. 16–17.

⁴⁷ Karlstadt A. Missive von der aller hochste tugend gelassenheit. Wittenberg, 1520. AIII.

⁴⁸ Scheurl Ch. Briefbuch. S. 117.

Екка в тому, що він пристав до ворожого, лютерівського, стану, словами: «із католицького та імперського міста Нюрнберг»⁴⁹.

Лейпциг став для них апогеєм оптимізму, пафосу перебудови, тривоги і творення майбутнього. Тепер прийшов час підбивати підсумки та готуватись до вічності. Шерль та інші учасники диспуту належали до одного покоління. Карлштадт розпочне мартиролог – 1541 року він піде із життя на чужині. Через рік не стане нюрнберзького гуманіста, а ще через рік – його друга Екка. Замикає цей сумний список у 1546 р. головна дійова особа того часу – Мартин Лютер.

Дятлов Володимир Олександрович – доктор історичних наук, професор, перший проректор, проректор з науково-педагогічної роботи Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка. (вул. Гетьмана Полуботка, 53, м. Чернігів, 14013, Україна).

Diatlov Volodymyr O. – Doctor of Historical Sciences, Professor, First Vice-Rector, Vice-Rector for Scientific and Pedagogical work, T. H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium». (53 Hetmana Polubotka Str., Chernihiv, 14013, Ukraine)

E-mail: first.prorector@chnpu.edu.ua

References

Akten und Briefe zur Kirchenpolitik Herzog Georgs von Sachsen [Files and letters on the church policy of Duke George of Saxony]. (1905). F. Geß (Ed.). Bd. 1. Leipzig, Germany.

Auserlesene geistvolle Briefe Der Reformatoren und sonstiger bedeutender Männer der evangelischen Kirche [Selected spiritual letters from the reformers and other important men of the Evangelical church]. (1862). von C. E. Renner (Ed.). Stuttgart, Germany.

Batkin, L. M. (1978). Italiyanskiye gumanisty: stil zhyzni, stil myshleniya [Italian humanists: lifestyle, style of thinking]. Moscow, USSR: Nauka.

Der authentische Text der Leipziger Disputation [The authentic text of the Leipzig Debate]. (1519): Aus bisher unbenutzten Quellen. (1903). O. Seitz (Ed.). Berlin, Germany.

Die Leipziger Disputation 1519. Leipziger Arbeitsgespräch zur Reformation [Leipzig Debate. 1519. Leipzig working meeting on the Reformation]. (2011). M. Hein, A. Kohnle (Eds.). Leipzig, Germany.

Eck Johannes. (1486–1543) Internet-Edition in vorläufigem Bearbeitungsstand Briefwechsel [Eck Johannes. (1486–1543) Internet edition, preliminary version of correspondence] (n.d.). von V. Pfnür, bearbeitet von P. Fabisch und H. Jörg (Eds.). № 61, 63, 64, 66, 74, 76, 82, 84. Retrieved from: ivv7srv15.uni-muenster.de/mnkg/pfnuer/Eck-Briefe.html.

Hamm, B. (2004). Lasarus Spengler (1479–1534). Tübingen, Germany.

Heller, L. (1888). Johann von Staupitz und die Anfänge der Reformation [Johann von Staupitz and the beginnings of the Reformation]. Leipzig, Germany.

Honselmann, K. (1964). Otto Beckmann und sein Sammelband von Reformationsschriften. *Westfälische Zeitschrift*. Bd. 114.

Iserloh, E. (1981). Johannes Eck (1486–1543). Scholastiker, Humanist, Kontroversetheologe [Johannes Eck (1486–1543). Scholastic, humanist, controversial theologian]. Münster, Germany.

Karlstadt, A. (1520). Missive von der aller hochste tugend gelassenheit [Missive serene from the very highest virtue]. Wittenberg, Germany.

Kipf, J. K. (2009). Humanistische Freundschaft im Brief – zu Bedeutung von amicus, amicitia und verwandter Begriffe in Briefcorpora deutscher Humanisten. 1480–1520

⁴⁹ Ibid. S. 238

[Humanistic friendship in letters – on the meaning of amicus, amicitia and related terms in letter corpora of German humanists. 1480–1520]. Krieger, G. (Ed.): *Verwandtschaft, Freundschaft, Bruderschaft. Soziale Lebens - und Kommunikationsformen im Mittelalter*. Berlin, Germany. P. 500.

Kotliarov, P. (2017). *Humanist I reformator: osviti ta sotsialni praktyky Filipa Melankhtona* [Humanist and reformer: educational and social practices of Philip Melanchthon]. Kyiv; Vinnytsia, Ukraine.

Kritische Gesamtausgabe der Schriften und Briefe Andreas Bodenstein von Karlstadt, T. 1. (1507–1518) [Critical complete edition of the writings and letters of Andreas Bodenstein von Karlstadt, Vol. 1. (1507–1518)]. (n.d.). Th. Kaufmann (Ed.). Retrieved from: http://dev2.hab.de/edoc/ed000216/texts/005A/005A_introduction.xml.

Kuhn, Ch. (2010). *Generation als Grundbegriff einer historischen Geschichtskultur. Die Nürnberger Tucher im langen 16. Jahrhundert* [Generation as a basic concept of a historical historical culture. The Nürnberger Tucher in the long 16th century]. Göttingen, 2010. S. 16–17.

Landois, A. (2014). *Gelehrtentum und Patrizierstand. Wirkungskreise des Nürnberger Humanisten Sixtus Tucher (1459–1507)* [Scholarship and patrician class. Areas of activity of the Nuremberg humanist Sixtus Tucher (1459–1507)]. Tübingen, Germany.

Leppin, V. (2015). *Der Einfluss Johannes Ecks auf den jungen Luther* [The influence of Johannes Eck on the young Luther]. *Luther*, 86, 135–147.

Luther at Leipzig. Martin Luther the Leipzig Debate and 16th century Refomations. (1983). L. Mickei, Richard J. Mattox (Eds.). Leiden, Boston.

Mende, E. (1981). *Von Spannungsfeld Humanismus und Reformation. Zum 500. Geburtstag Nürnberger Ratskonsulenten Dr. Christoph Scheurl* [On the tension between humanism and the Reformation. On the 500th birthday of Nuremberg Council Consul Dr. Christoph Scheurl]. Frankenland. Bd. 33.

Scheurl, Ch. (1872). Briefbuch. Ein Beitr. zur Geschichte der Reformation und ihrer Zeit. Briefe von 1517–1540 [Letter book. A contribution to the history of the Reformation and its time. Letters from 1517–1540]. von F. F. Soden und J. K. F. Knaake (Eds.). Ein Beitr. zur Geschichte d. Reformation und ihrer Zeit. Briefe von 1517–1540. Potsdam, Germany. Bd. 2.

Schubert, A. (2008). *Libertas Disputandi: Luther und die Leipziger Disputation als akademisches Streitgespräch* [Libertas Disputandi: Luther and the Leipzig disputation as an academic debate]. *Zeitschrift für Theologie und Kirche*, Vol. 105, 4, 41–442.

Selge, K.-V. (1973). *Der Wege zur Leipziger Disputation* [The way to the Leipzig Debate]. *Bleibendes im Wandel der Kirchengeschichte*. B. Moeller (Ed.). Tübingen, Germany.

Selge, K.-V. (1975). *Leipziger Disputation zwischen Luther und Eck* [Leipzig disputation between Luther and Eck]. *Zeitschrift für Theologie und Kirche*, 86, 26–40;

Soden, F. F. (1837). *Christoph Scheurl II und sein Wohnhaus in Nürnberg* [Christoph Scheurl II and his house in Nuremberg]. Nürnberg, Germany.

Stock, U. (1982). *Die Bedeutung der Sakramente in Luthers Sermon von 1519* [The meaning of the sacraments in Luther's sermon from 1519]. Leiden, Germany.

Streit, F. E. (1908). *Christoph Scheurl, der Ratskonsulent von Nürnberg, und seine Stellung zur Reformation*. Plauen i. V.

Tremel, Ch. (1989). *Humanistische Gemeinschaftsbildung. Sozio-kulturelle Untersuchung zur Entstehung eines neuen Gelehrtenstandes in der frühen Neuzeit* [Humanistic community building. Socio-cultural investigation into the emergence of a new scholarly class in the early modern period]. Hildesheim, Germany. Pp. 78–80.

Ullmann, E. (1982). *Lucas Cranach der Ältere. Bürger und Hofmaler* [Lucas Cranach the Elder. Citizen and painter]. *Kunst und Reformation*. Leipzig, Germany.

W. Graf W. *Doktor Christoph Scheurl von Nürnberg* (Beiträge zur Kulturgeschichte

des Mittelalters und der Renaissance 43) [Doctor Christoph Scheurl von Nürnberg (contributions to the cultural history of the Middle Ages and the Renaissance 43)]. (1930). Leipzig; Berlin, Germany.

CHRISTOPH SCHEURL AND THE LEIPZIG DEBATE IN 1519. HUMANISTIC FRIENDSHIP IN A MAZE OF THEOLOGY

The Leipzig Debate of 1519, which was attended by prominent theologians Martin Luther, Andreas Karlstadt, Johann Eck, had a significant influence on the development of the Reformation movement in Germany and other European countries. The researchers of this great historical event focus mainly on studying the course of events, clarifying the positions of its participants. The article examines the «human» dimension of the Debate – attempts by the Nuremberg humanist Christoph Scheurl to reconcile the participants in the theological confrontation through friendship and direct their efforts to a stream of moderate theology and church reform. In this way, he tried to address the threat of large-scale religious and church divisions, a sharp and prolonged civil confrontation. The strategy of Scheurl's friendship is determined by his humanistic views, on the basis of which he tried to form and support a wide range of intellectuals, opponents of orthodox scholastic theology. His efforts to create a humanitarian community (respublica literara) included the presence of like-minded people and friends in various centers and institutions of Germany that had an impact on the formation of social and religious thought. Such a community with its powerful educational and intellectual potential, according to Scheurl, was supposed to update theology and, on its basis, ensure the implementation of reforms. An important role in this process he assigned to the Nuremberg Humanist Society, the theologians of the Wittenberg University, headed by Luther. Through his participation, a friendly relationship has developed between Luther, Karlstadt and professor at Ingolstadt University Eck. During the preparation and conduct of the controversy, the humanist friendship formed by Scheurl's mediation between them becomes a hostage to theology. Attempts by the humanist to persuade Eck to unite with the «Wittenberg friends» were unsuccessful. Humanist rhetoric, assurances of friendship and fraternity for some time served as a facade that covered deep theological disagreements. The Debate destroys the friendly relations of its participants, which in the future declare the principle of the supremacy of belief over personal relationships and other connections. Under the conditions of further religious and political split, the Nuremberg humanist made efforts to consolidate the forces of supporters of moderate reform.

Key words: Christoph Scheurl, Leipzig Debate, humanism

Дата подання: 1 червня 2020 р.

Дата затвердження до друку: 3 серпня 2020 р.

Цитування за ДСТУ 8302:2015

Дятлов В. Христоф Шерль та Лейпцизький диспут 1519 року: гуманістична дружба в лабіринтах теології. *Сіверянський літопис*. 2020. № 4. С. 148–161. DOI: 10.5281/zenodo.4018457.

Цитування за стандартом APA

Diatlov, V. (2020). Khrystof Sherl ta Leiptyzkyi dysput 1519 roku: humanistychna druzhba v labiryntakh teolohii [Christoph Scheurl and the Leipzig Debate in 1519. Humanistic Friendship in a Maze of Theology]. *Siverianskyi litopys – Siverian chronicle*, 4, 148–161. DOI: 10.5281/zenodo.4018457.